

DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN SPAȚIUL CARPATO-DANUBIANO-PONTIC

Lilia PARHOMENCO

Universitatea de Stat din Moldova

În orice țară, dezvoltarea învățământului cunoaște, la fel ca și alte fenomene sociale, perioade de glorie, de declin, de consolidare și reorganizare. În acest articol am urmărit scopul de a aduce lumină asupra dezvoltării învățământului în spațiul carpato-danubiano-pontic de la originile sale până la începuturile anilor 90, de a trece în revistă cele mai marcante evenimente în acest domeniu și de a specifica acțiunile determinante ale unor activiști ce au pus bazele învățământului românesc, au contribuit la dezvoltarea fructuoasă a acestuia. De asemenea, încercăm să denumim actele normative majore ce au marcat evoluția învățământului, formând baza lui legislativă.

Cuvinte-cheie: *instrucție națională, școală ținută, școală episcopală, școală domnească, școală orășenească, academie.*

THE DEVELOPMENT OF EDUCATION ON THE CARPATHO-DANUBIANO-PONTIC TERRITORY

In every state, the development of education encounters periods of glory, of decay, of consolidation and organization, as well as other social phenomena. Thus, this article tends to bring some light on the development of education in the Carpatho-Danubiano-Pontic space, starting with its origins until the beginnings of the 90s, we review the most notable events in this field, and list the actions of important activists which founded the education on this territory. Also, in this article we try to name the major normative statutes which determined the evolution of education, thus consolidating its legislative basis.

Keywords: *national instruction, territorial school, national, school, episcopal school, royal school, town school, academy.*

În toate timpurile, educația și învățământul au constituit obiect de prețuire, de mândrie și de cercetare. Oamenii de stat, mari învățați, filosofi, oameni de cultură și de artă s-au aplecat cu grijă asupra unui asemenea subiect cu implicații în dezvoltarea societății prezente și viitoare. Este un adevăr istoric, obiectiv care înfățișează, prin semnificația și dimensiunea sa, evoluția instituțiilor de învățământ și educație, ca parte integrantă a dezvoltării economico-sociale de la formele incipiente până la instituționalizarea completă a învățământului, marcându-și principalele perioade ale evoluției acestuia în: epoca veche, Evul mediu, epoca modernă, până în zilele noastre.

Pe țărmul dobrogean al Mării Negre au fost descoperite mărturii care atestă existența primei școli organizate pe teritoriul țării, datate sec. II. î.e.n., conform descrierii făcute în capitolul „Instruirea și educația la geto-daci”, din volumul I al *Istoriei învățământului din România (de la origini până la 1821)*: „Un gimnaziu local se găsea pe malul lacului Sinoie atestat încă din sec. II. î.e.n. prin două fragmente epigrafice și câteva inscripții aflate și acum la Histria, vestigii care descriu modul de organizare a gimnaziului. Se pare că prima treaptă în pregătirea educațională, aceea de însușire a celor mai elementare forme de învățământ, adică scrisul, cititul, noțiuni matematice de bază, recitări din poeme homerice, se desfășurau în casa părintească sub îndrumarea directă a tatălui sau, în anumite cazuri, a unui om liber. Deci, sclavii nu aveau dreptul la educație. În gospodăriile cu o situație materială modestă, unde capul familiei nu stăpânea harul învățaturii și nu-și permiteau să angajeze un „om liber”, pregătirea „intelectuală” avea loc ocazional și numai în strânsă legătură cu problemele profesionale ale existenței. În cetățile presărate în spațiul dobrogean exista preocupare pentru procesul instructiv-educativ numai în cazurile în care tinerii cetății din clasa oamenilor liberi neapărat se găseau în pragul promovării ca buni cetățeni sau erau recrutați ca soldați. Cei care puteau dobândi cunoștințe în cadru organizat și nu în familie erau înscriși la instituția numită „gimnaziu”, care era condusă de un director numit „gimnaziarh”, care pentru activitatea de instruire-învățare era ajutat de unul sau mai mulți profesori. Organizarea, funcționarea și conducerea unei astfel de instituții școlare impunea o mare responsabilitate; de aceea, locuitorii cetății alegeau „gimnaziarh-ul” din rândul fruntașilor care dețineau și o bună stare materială”.

Ultima mărturie importantă referitoare la problema instruirii și educației tineretului histrian se găsește în decretul acordat unei femei, pe numele său Aba, fiica lui Hekataios, care s-a remarcat prin binefacerile și

sprrijinul acordat medicilor și profesorilor care activau în „gimnaziu”. În secolele II și III e.n., documentele de la Tomis (Constanța) care aparțin epocii romane amintesc de mai mulți conducători de „gimnaziu” și chiar despre un „gimnaziarh” al poporului. De asemenea, sunt mărturii ale existenței unor „efebii” (elevi), grupați în mai multe clase, ceea ce dovedește că erau destul de numeroși. Educația primită prin gimnaziu putea fi continuată numai de tinerii proveniți din familii cu stare materială foarte bună la școlile superioare care funcționau numai în orașele grecești. Sosit acasă după învățăturile însușite în Egipt, Deceneu va reorganiza el însuși instituția școlară cu sprijinul regelui Burebista. El s-a adresat aristocrației geto-dacice cu scopul de a o instrui nu doar în teologie, punctul său cel mai tare, ci și în „aproape toate ramurile filosofiei”. Învățăutul Iordanes detaliază aceste ramuri filosofice spunând despre Deceneu: „El i-a învățat etica, dezvățându-i de obiceiurile lor barbare, i-a instruit în știința fizicii, făcându-i să trăiască în mod firesc după propriile lor legi, i-a învățat logica, făcându-i superiori celorlalte popoare în privința minții, dându-le un exemplu practic, i-a îndemnat sa-și petreacă viața în fapte bune”. Un alt domeniu cultivat la geto-daci era acela al astronomiei, care obliga la cunoștințe de matematică. Deceneu, „demonstrându-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor și toate secretele astronomiei”. O imagine concludentă asupra vieții spirituale a epocii o descrie tot Iordanes astfel: „Vezi cu mare plăcere, că niște oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filosofice, când mai aveau puțin timp liber după lupte. Putem vedea pe unul cercetând poziția cerului, pe altul însușirile ierburilor și ale fructelor, pe acesta studiind creșterea și descreșterea Lunii, pe celălalt observând mersul Soarelui”. Efervescența provocată de „arianism”, o credință religioasă mai apropiată de interesele maselor populare, a stimulat răspândirea latinității la nord de Dunăre. O dovadă a acestui lucru este răspândirea printre geți a credinței creștine de origine ariană. Dat fiind faptul că cea mai mare parte a episcopilor din secolele IV-VI, menționată în această regiune, erau latinofobi, cultura spirituală era de asemenea latină, așa cum o doreau masele. Viața economico-socială, culturală își găsește exprimarea în fenomenul lingvistic din spațiul carpato-danubiano-pontic, limba populară daco-moesică devine limba română comună îmbogățită cu elemente slave și greco-bizantine.

Prima școală latină cunoscută este cea prezentată în *Legenda Sfântului Gerard* care funcționa în Cenad (Banat), încă din anul 1028. A fost înființată cu scopul pregătirii personalului de cult și a misionarilor având aproximativ 30 de elevi. În această școală tinerii, sub îndrumarea „magiștrilor”, într-o clădire amenajată special pentru acest scop, învățau scrisul, cititul, gramatica elementară a limbii latine, precum și muzica bisericască. Odată cu începerea invaziei tătare, din anul 1241, porțile școlii se închid. Tot în Banat, călugării de la mănăstirea burgundă din Pontigny întemeiază la Igrış (Timiș) și la Cârța (Făgăraș) câte o „abație” care aveau organizate, pe lângă școală, câte o bibliotecă care cuprindea, pe lângă scrieri teologice și de cult, și opere ale clasicilor latini: Cicero, Seneca, Quintilian și alții.

Între anii 1200 și 1300 iau ființă școlile de pe lângă episcopiile din Oradea și Alba-Iulia, școli cu predare în limba latină. Scrierea și citirea în limba latină, introduse de biserica catolică, au fost un monopol al clerului, la început al clerului superior, mai târziu al preoțimii de rând. Pregătirea „știutorilor de carte” a avut loc prin trimiterea tinerilor în școlile din străinătate, precum în cele din Transilvania, în școlile episcopale. Numărul tinerilor din școlile episcopale a crescut repede, deoarece, văzându-i utilitatea, mulți nobili au obținut aprobarea episcopilor pentru înscrierea la această școală a fiilor lor. În Transilvania școli asemănătoare funcționau la Sebeș (1352), Oradea (1374), Arad și Baia Mare (1337), Mediaș (1392) etc. În aceste școli educația era asigurată de „lectori canonici”. Școlile românești sătești și orășenești se înmulțesc sensibil în secolul al XVII-lea: în Transilvania școli profesionale, în Moldova și în Țara Românească școli de stat. Școala Domnească din București, construită de domnitorul Grigore Ghica, era o școală de nivel mediu pentru învățarea limbilor slavonă și română, depășind nivelul școlilor organizate pe lângă mănăstiri. Numărul mare al știutorilor de carte care apar în această perioadă, nivelul activității desfășurate de slujbașii statului pregătiți aici duc la concluzia că școala avea două niveluri de pregătire: unul pentru pregătirea diecilor, gramaticilor și slujbașilor și altul pentru pregătirea clerului. În prima secție se pune accentul pe studierea gramaticii necesară la redactarea documentelor, pe cunoașterea celor patru operațiuni aritmetice de care aveau nevoie slujbașii de la vămi și negustorii. Ucenicii din secția a doua, în afară de scriere și citire, erau siliți să memorizeze texte religioase și muzica de cult.

În Țara Românească și în Moldova erau organizate școli de nivel inferior, în care se predau noțiuni de citire, scriere și aritmetică, și școli de nivel mediu, în care se pune accent pe gramatica limbilor română și slavonă, pe studiul aritmeticii, geometriei și pe caligrafie pentru redactat acte. Existau și școli de nivel superior

(*academii*), în care se studia gramatica, retorica, dialectica, aritmetica, geometria și muzica. Avem descrieri ale *școlilor mănăstirești*, care erau organizate și funcționau pe lângă mănăstiri, episcopii sau biserici, în scopul pregătirii personalului de cult în general, nu doar a preoților. Întâlnim și *școli domnești*, care, după denumire, erau organizate și susținute prin grija domniei, în care se pregăteau slujbași pentru cancelaria domnească, vameși și dascăli. Mai funcționau *școli orășenești*, prin care se pregăteau, pe lângă fiii familiilor bogate, viitori slujbași ai administrației orașului, logofeți, sau strângători de biruri.

De un învățământ modern se vorbește în jurul anilor 1700. În a doua jumătate a sec. XVIII școlile domnești sunt organizate și funcționează în aproape toate ținuturile. În Hrisoavele *școalelor* din anul 1766 se menționează că „s-au orânduit dascăli în toată țara, la fiecare eparhie și ținut, pentru ca toți creștinii țării aceștia, mirenii și copiii preoților să se procopsească cu învățătura.

Academia domnească din București, întemeiată în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea, este extinsă și dezvoltată în a doua etapă a existenței sale, în perioada 1776-1821, asistând la un real proces de modernizare a învățământului. Condițiile istorice și dezvoltarea economică a timpului permit domnitorului Alexandru Ipsilanti, om cu vederi înaintate, să reorganizeze învățământul, în anul 1776, pe principii mult mai largi ca viziune pedagogică. Ideea organizării școlilor naționale a întâmpinat mari dificultăți în aplicare, generate de neasigurarea școlilor cu localuri, mobilier, personal didactic, manuale și, cel mai important, lipsind bugetul. În perioada 1832-1848 au funcționat 39 școli naționale începătoare, dintre care 20 în Muntenia (câte una în fiecare reședință de județ și trei în București) și 19 în Moldova (15 la ținuturi și 4 la Iași). În Moldova numărul școlilor ținutale și al elevilor era mai mic. În 1832 se deschiseseră doar 6 școli „ținutale” (Roman, Botoșani, Galați, Huși, Bârlad și Focșani) cu un total de 207 elevi.

Școlile orășenești din Principate, create între 1832-1848, atestă că în această perioadă a existat o instituție școlară orășenească bine organizată, care a constituit un pas important în istoria învățământului românesc. Atât școlile naționale orășenești, cât și cele particulare au funcționat având la bază legiuiri elaborate de instituțiile centrale – Eforia școlilor și Epitropia învățăturilor publice – bine conduse, mai ales de directorii lor – Petrache Poenaru și Gheorghe Asachi. Prin slujitorii ei, pregătiți în spiritul ideilor noi, școala orășenească a militat permanent pentru luminarea poporului, ridicarea lui culturală și pregătirea pentru revoluția de la 1848.

Anul 1848 a reprezentat o cotitură importantă în organizarea și dezvoltarea învățământului și a culturii românești. Oamenii care au pregătit și condus marile acțiuni ale vremii au fost luptători politici, scriitori, poeți, filosofi și istorici, oameni de școală, învățători și profesori. Animați de un cald patriotism, ei au militat și chiar „au pus bazele învățământului în limba română, au înființat școli la sate și au luptat pentru extinderea și dezvoltarea lor, au înființat cele dintâi ziare românești, au elaborat și tipărit primele manuale”, formulând o terminologie științifică de specialitate, punând bazele gândirii social-politice și economice. O perioadă înfloritoare pentru învățământ a reprezentat-o mandatul ministerial al lui Spiru Haret, care a militat și a reușit să dezvolte rețeaua școlară la sate, astfel încât de la 3446 școli existente în anul 1896 s-a ajuns la organizarea a peste 4685 de școli în anul de învățământ 1909/1910. Nu a fost deloc neglijată rețeaua școlilor din mediul urban, care a crescut în același interval de la 129 la 146, iar numărul elevilor – de la 26150 la 36821.

În condițiile noii reforme școlare declanșate la începutul anului 1776, elementele progresiste au luptat în următoarele decenii să imprime învățământului superior un conținut nou, corespunzător schimbărilor din viața economică. Astfel, se solicită să se înlocuiască greaca veche cu greaca modernă, să se acorde o mai mare atenție științelor exacte, să se introducă discipline noi însoțite de aplicații practice, adică de lucrări de laborator, prevăzându-se și predarea limbilor moderne – franceza și italiana, astfel ca tineretul să poată intra în contact cu ideile înaintate ale țărilor din Europa. Învățământul tehnico-profesional, care până în jurul anului 1821 pregătea prin monocalificare la locul de muncă, se extinde cu repeziciune în Moldova și în Țara Românească, dar de data asta sub forma uceniciei în atelierile meșteșugărești. În paralel cu practicarea unei meserii specifice atelierelor meșteșugărești se învață și o a doua formă de pregătire industrială.

O școală de stat care a luat ființă cu organizarea a 6 ateliere, și anume: lăcătușerie, fierărie, rotărie, curelărie, dulgherie și strungărie, ajunge în anul 1848 la instruirea a peste 55 elevi în 9 ateliere. Pe acest schelet s-a dezvoltat Școala Medie Politehnică din Iași. În timpul domniei lui Grigore Ghica, educația deținea un rol foarte important, urmărindu-se ca „țara să aibă bărbați înzestrați cu științe înalte, pentru a căror pregătire se înființează gimnazii și facultăți”.

„Învățăturile înalte” se predau la facultăți cu durata de 3 ani. Domnitorul Barbu Știrbei „vechiul întemeietor și sprijinitor al învățământului național”, se preocupă să realizeze un învățământ „mai potrivit cu nevoile

poporului și care să nu fie rezervat câtorva familii privilegiate, ci o instrucție națională care să mulțumească nevoile deosebirilor clare și să păstreze culoarea locală".

Reforma avea o orientare practică și urmărea să dea școlii superioare o dezvoltare diferențiată. Se pun bazele organizării de noi facultăți în domenii de mare interes, ca: cea de medicină, cea pentru pregătirea personalului didactic. Reorganizarea învățământului după legea din 1850 urma să cuprindă trei trepte, și anume: – școala primară (începătoare) urma să fie de un singur tip în toate orașele reședință de județ, cu durata de 4 ani de studii; – clasele colegiale, care inițial aveau prevăzute 6 clase de studiu, la care s-au mai adăugat încă două, deci cu o durată totală de 8 ani; – învățături speciale care reprezentau studiile „mai înalte”. Reforma viza mai ales învățământul de nivel mediu și superior prin înființarea unei facultăți de legi și a uneia de științe exacte. În Transilvania și în Banat o lege cu un conținut similar este votată în anul 1854.

Legea asupra învățământului secundar și superior din 1898 a avut un rol deosebit de important în dezvoltarea învățământului superior românesc. Aceasta a accentuat importanța dezvoltării laturii practico-aplicative, punând bazele îmbinării învățământului teoretic de pe băncile universității cu exercițiul practic din ateliere/laboratoare. De asemenea, a realizat o mai bună organizare a vieții științifice universitare prin legiferarea Senatului Universitar, în ale cărui atribuții intrau atât rezolvarea problemelor principale de ordin didactic, cât și a celor de ordin administrativ.

Însemnate completări a adus Legea învățământului superior din anul 1912, în special în zona autonomiei universitare. Învățământul profesional s-a bucurat de o deosebită atenție prin legile elaborate în timpul mandatului ministrului Spiru Haret, care prevedeau că „școlile elementare de meserii iau naștere în raport cu trebuințele și resursele locale”. În anul 1909 numărul școlilor inferioare de meserii ajunsese la 18, în care se instruiu 3856 de elevi. O preocupare importantă și permanentă pentru economiștii vremii a fost aceea ca învățământul economic să fie axat pe nevoile practice ale dezvoltării economiei naționale și să nu fie generator de funcționari. După câștigarea independenței de stat, învățământul economic românesc a reușit să se consolideze și să-și dezvolte latura universitară. Școala Administrativă Superioară din București, recunoscută ca atare în anul 1893, până la înființarea Academiei Comerciale, avea cel mai amplu program economico-juridic, pregătind cadre competente pentru administrația de stat centrală și locală. La 19 aprilie 1913 a fost promulgată legea pentru înființarea Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București. În perioada interbelică au fost elaborate numeroase acte normative care au condus către consolidarea învățământului românesc – atât a celui de stat, cât și a celui particular. Astfel, trecem doar în revistă aceste legi; Lege pentru învățământul primar al statului și învățământul normal-primar (1824); Lege asupra învățământului particular (1925); Lege pentru învățământul secundar (1928); Lege pentru organizarea învățământului universitar (1932); Lege pentru organizarea și funcționarea învățământului primar și normal (1939).

Școala românească primește o lovitură, care schimbă cursul firesc al dezvoltării interbelice, prin desființarea învățământului confesional și a celui particular. Astfel, la art.35 din Decretul nr.175 din 2 august 1948 se prevede că „toate școlile confesionale sau particulare de orice fel devin școli de stat”. Tot în cadrul reformei începute, dar de orientare răsăriteană, limbile franceză și italiană, atât de răspândite în programele școlare, trec pe un loc secund lăsând loc unei limbi impuse, după cum prevede art.6 din același Decret: „... cu începere din clasa a IV-a elementară se va preda obligatoriu limba rusă”. Printr-o serie de hotărâri ale Consiliului de Miniștri (H.C.M.-uri) golurile de la unele capitole ale legii au fost completate. Anual, planul de școlarizare se aproba prin H.C.M., ocazie cu care apăreau o serie de noi reglementări. În continuare le vom spicui pe cele mai reprezentative: aprobarea nomenclatorului de specialități din învățământul superior în anul 1955 prin H.C.M. nr.1608; în anii 1958-1959 se extinde forma de învățământ fără frecvență la învățământul superior politehnic, universitar, agronomic și economic; în intervalul 1960-1966 au loc numeroase modificări în structura rețelei instituționale din învățământul superior prin scindarea, comasarea, schimbarea denumirii și chiar înființări de facultăți; se aprobă organizarea formei de învățământ seral pentru tot învățământul din domeniul universitar prin H.C.M nr.1788 din 1966; un nou Nomenclator de specialități universitare se aprobă prin H.C.M nr.1323 din 1969, a cărui aplicare se face începând cu anul de învățământ 1969-1970. Extinderea învățământului obligatoriu de la 7-8 ani la 10 ani s-a făcut odată cu apariția, în anul 1968, a noii Legi privind învățământul în Republica Socialistă România, care la art.26 prevede: „Învățământul obligatoriu de cultură generală are durata de 10 ani”. Înființarea învățământului postliceal, în baza prevederilor art.84, a lărgit paleta specializărilor de nivel mediu: „Școala de specializare postliceală realizează pregătirea profesională a absolvenților de cultură generală, în vederea exercitării unor activități de nivel mediu, tehnic sau social-cultural”.

Tot această lege prevede, în art.122, înființarea învățământului de subingineri: „Pentru formarea cadrelor intermediare între ingineri și tehnicieni sau maiștri se organizează, în cadrul institutelor tehnice sau politehnice, secții de subingineri sau de conductori arhitecți”. Până în anul 1974, în structura instituțiilor de învățământ superior existente se înființează tot mai multe facultăți, ceea ce a impus ca, prin Decretul nr.147 din același an, să se revizuiască și să se aprobe un Nomenclator complet de specialități și, ca noutate – Rețeaua tuturor institutelor de învățământ superior care funcționau la acea dată. În anul 1975, prin H.C.M. nr.491 din 28 mai, se aprobă organizarea învățământului de subingineri pe marile platforme industriale; tot cu acest an, 1975, debutează seria Decretelor care vor înlocui H.C.M.-urile de aprobare a planurilor de școlarizare anuale. Se extinde învățământul de subingineri și învățământul pedagogic de 3 ani, se înființează noi facultăți. Aceasta a condus la necesitatea completării atât a nomenclatorului, cât și a rețelei existente până la această dată. Astfel, în anul 1977 prin Decretul nr.209 din 12 iulie se aprobă Nomenclatorul profilurilor și specializărilor specificate în Decretul nr.147, cu toate modificările și completările ulterioare. S-a mai aprobat o Rețea completă cu structura tuturor institutelor din învățământul superior. O nouă Lege a învățământului, nr.28, este aprobată în anul 1978, care o completează pe cea veche cu toate prevederile din domeniu aprobate prin H.C.M.-uri sau decrete. Altă lovitură dată învățământului, de data aceasta pentru cel preuniversitar, a fost trecerea școlilor profesionale și de maiștri în subordinea întreprinderilor economice socialiste de profil. Baza materială și salarizarea personalului muncitor din ateliere pentru pregătirea practică a elevilor din liceele industriale, agro-industriale și silvice au fost suportate de către întreprinderile de profil. Nedreptățile Decretului nr.220 din 15 iunie 1982 au fost soluționate în primul an postrevoluționar prin Hotărârea Guvernului nr.521 din 1990.

Astfel se perindă istoria învățământului în spațiul danubiano-pontic, până la începuturile anilor '90, perioadă care marchează noi începuturi, noi concepții pedagogice, noi abordări și alte viziuni ce marchează o perioadă de înflorire, de integrare în structurile europene, de asigurare a cerințelor moderne ale educației, învățământul în acest spațiu tinzând spre a deveni unul de nivel mondial.

Bibliografie:

1. BĂLAN Ș., PASCU Ș. *Istoria Învățământului din România: de la origini până la 1821*. București, 1983. 436 p.
2. CIBOTARU, F. *Contribuții la istoria învățământului din Basarabia (1812-1866)*. Chișinău, 1962. 239 p.
3. CIBOTARU, T. *Istoria învățământului și a gândirii pedagogice în Moldova*. Chișinău, 1991. 336 p.
4. IORGA, N. *Istoria învățământului românesc*. București, 1971. 173 p.
5. PÎRNUȚĂ, G. *Istoria învățământului și gândirea pedagogică din Țara Românească*. București, 1971. 352 p.

Prezentat la 31.05.2013